

Qumral MİRZƏYEVA

AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: qumralnergiz@gmail.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2023.2.138>

QARABAĞ VƏ NAXÇIVAN BÖLGƏSİNDƏ QIRXTÖKMƏ MƏRASİMİ İLƏ BAĞLI ADƏT-ƏNƏNƏLƏR VƏ İNANCLAR

Açar sözlər: Azərbaycan, Qarabağ, Naxçıvan, Qırxtökmə mərasimi, inanc, adət-ənənə

SUMMARY

TRADITIONS AND BELIEFS ABOUT KIRKHTOKMA (THE CEREMONY “FORTIETH DAY”) IN THE REGIONS KARABAKH AND NAKHCHIVAN

Azerbaijan folklore attracts attention with its rich and various ceremonies. Such ceremonies include various rituals which starts with the birth of the child and lasts until he grows up. Among these ceremonies the ceremony “Fortieth Day” is especially important in our traditions which can be shown as an example. The ceremony “Fortieth Day” is celebrated forty days after the birth of child. This ceremony has its own beliefs and traditions. These beliefs and traditions are celebrated to protect the new-born baby from negative aura and bad energy.

In this article the ceremony “Fortieth Day” held in the rich regions such as Nakhchivan and Karabakh which are the cultural center of Azerbaijan is investigated comparatively. The similar and various aspects of this ceremony, that celebrated in both regions are shown.

Key words: Azerbaijan, Karabakh, Nakhchivan, the ceremony “Fortieth Day”, belief, tradition.

РЕЗЮМЕ

ОБЫЧАИ-ТРАДИЦИИ И ВЕРОВАНИЯ, СВЯЗАННЫЕ С ОБРЯДОМ ГЫРХТОКДЮ (ОБРЯД СОРОК ДНЕЙ РЕБЕНКУ) В КАРАБАХСКОМ И НАХЧЫВАНСКОМ РЕГИОНЕ

Азербайджанский фольклор привлекает внимание со своими богатыми и разнообразными обрядами. К числу таких обрядов относятся различные церемонии, которые начинаются, с появлением младенца на свет, и продолжаются до тех пор, пока ребенок не вырастет. В качестве примера можно показать обряд сорок дней ребенку, который занимает особое место среди этих церемоний. Этот обряд, совершается на сороковой день, после рождения ребенка. Упомянутый обряд имеет своеобразные верования, обычаи-традиции. Эти верования и обычаи-традиции совершаются с целью защиты ребенка от сглаза, плохой ауры и тяжелой энергии, а также для более здорового воспитания.

В статье, в сравнительной форме, исследован обряд сорок дней ребенку, проводящийся в Карабахском и Нахчыванском регионе, которые, являются культурными центрами Азербайджана. Показаны схожие и отличительные особенности этого обряда, проводящегося в обоих регионах.

Ключевые слова: Азербайджан, Карабах, Нахчыван, обряд сорок дней ребенку, верование, обычай-традиция

Giriş. Ölkəmizin bütün bölgələri milli adət-ənənələrimizin, inanc və mərasimlərimizin özünəməxsus cəhətləri ilə seçilir. Hər bir bölgəmizdə təşkil olunan müxtəlif mərasimlər vardır. Bu mərasimlərin yerinə yetirilməsilə bağlı fərqli adət-ənənələr və inanclar mövcuddur ki, bu da bölgələr üzrə özünəməxsusluğu ilə fərqlənir. Belə mərasimlər içində qırxtökmə mərasimi bölgələrimizə görə bənzər və fərqliliklərlə xüsusi diqqət çəkir. Belə ki, yeni doğulan körpənin və ananın paklanması, təmizlənməsi məqsədilə həyata keçirilən Qırxtökmə mərasimi adından da məlum olduğu kimi, körpənin dünyaya göz açmasının qırx günü tamam olanda qırxlı körpənin xüsusi mərasimlə yuyundurulub qırxının tökülməsidir. Bu mərasimin özünə xas zəngin adət-ənənələri və inancları mövcuddur. Baxmayaraq ki, hal-hazırda bu adətlərin çoxu şəhər mühitində rayonlardakı qədər həyata keçirilməsə də rayonlarda, kəndlərdə öz rəngarəngliyini və orijinallığını qorunub saxlamışdır. Xüsusilə mədəniyyət ocaqlarımız olan Qarabağ və Naxçıvan bölgəsi müxtəlif adət-ənənələr və inanclarla zəngin olan mərasimlərindən Qırxtökmə mərasimilə maraqlı doğurur.

İnsanın dünyaya göz açması çox mühüm bir hadisədir. İnsan həyatının başlanğıcı nə qədər gözəl olarsa, onun bütün ömrü də elə gözəl davam edir. Bu mühüm hadisəni daha gözəlləşdirmək, xeyirli, bərəkətli etmək üçün dinimizdə də bir sıra tövsiyələr mövcuddur. Dinimizdə olan tövsiyələr, qayda-qanunlar, inanclar da zamanla folklorumuzda adət-ənənə kimi öz varlığını qoruyub saxlamış, günümüzə qədər yaşadılmışdır. Dini inancımıza və adət-ənənələrimizə görə, yeni doğulmuş körpələr üçün valideynlərə altı vacib tövsiyə verilir:

1. Körpənin sağ qulağına azan, sol qulağına iqamə oxumaq lazımdır. Belə ki, yeni doğulan körpəni evə gətirən zaman onun sağ qulağına azan, sol qulağına iqamə oxuduqdan sonra uşağa ad qoymaq yaxşı olar. Bu vəzifəni nəsilə olan ağsaqqal və ya ağbirçək birinin etməsi daha məsləhətlidir.

2. Körpənin saçını qırmaq və saçının çəkisi miqdarında sədəqə vermək məsləhət görülür. Söyləyici Əsədova Könülün (S3) verdiyi məlumat əsasən, uşağın qırxı çıxmamış, onuna qədər saçını qırıb, sonra onu qoyursan tərəziyə. Neçə qram gəlsə, onu pul kimi hesablayıb nəzir paylayırsan.

3. Əqiqə qurbanı kəsmək: Uşaq dünyaya gələndə ata, ana Allaha şükür etmək məqsədilə qurban kəsib hamıya paylayır. Bu zaman oğlan uşağına iki, qız uşağına bir qoyun qurban deyilir.

4. Ad vermək: Uşağın onuna qədər ona ad verilməlidir. Bunu ya ata, ya da ağsaqqal biri edir. Naxçıvan bölgəsində inanılır ki, uşağın qırxı çıxana qədər, yəni bələkdə ikən ona ad qoymaq lazımdır, yoxsa uşaq yalançı olar (S8).

5. Körpənin damağına şirin bir şey sürtmək: Bu xurma və ya başqa şirin bir şey ola bilər. Bu təhnik adlanır. Təhnik hər hansı bir qidanın sağlam insan tərəfindən çeynənilib balaca bir hissəsini uşağın damağına sürtməkdir. Bu bir növ körpəni yeməklərin dadına alışdırmaq kimidir.

6. Sünnət etmək: Həm dini, həm də tibbi cəhətdən körpənin onuna qədər sünnət olunmasında heç bir problem görünür. Körpənin anadan olmasından yeddi gün sonra bunu etmək olar.

Yeni doğulan körpənin onunun tökülməsi. Bildiyimiz kimi yeni doğulmuş körpəni yuyundurmaq olmaz. Ona görə də anadan olan kimi silib təmizləyirlər. İlk olaraq körpəni yuyundurmaq onuncu günü tamam olanda həyata keçirilir. Körpənin on günü tamam olanda onu təmizləmək, paklamaq üçün yuyundururlar. Bu onuncu gün xüsusi mərasim şəklində icra edildiyi üçün bu ənənəyə “Uşağın onunun tökülməsi mərasimi” adı verilmişdir. Bu mərasim də özünəxas xüsusiyyətləri ilə seçilir. Söyləyici Mehdiyeva Afət xanımın (S6) verdiyi məlumat nəticəsində aydın olur ki, Ordubad rayonunun, Yaycı kəndində belə bir adət vardır: Uşağın onunda mövlud qüsulu verilir və uşağın ata nənəsi hazırlıq görür, qazanla bir quymaq bişirir. Fərqli yeməklər hazırlayır, xüsusilə plov bişirir. Ana nənəsi həmin gün uşağın nəyi varsa, alıb gətirir. Paltar, araba, beşik və başqa lazımlı nə varsa, nənə tərəfindən alınır. Tək özü gəlmir, birinci dərəcəli qohumlardan kim uşağı görmək istəyirsə, onlar da gəlirlər. Kim nə alıbsa, onları xonçaya qoyub gətirirlər. Gələnlər yeyib-içib gedirlər, gedəndə də onlara bişirilən quymaqdan paylanır.

Söyləyici Mirzəyeva Lalənin (S8) verdiyi məlumatda isə uşağın onunu tökərkən, on qüsulu verərkən sırasıyla suyu necə tökməyin qaydalarını öyrənmiş oluruq: “Mən qaynanamnan soruşmuşdum. Demişdi ki, uşağı yuyundurandan sonra qaba on qaşq su töküb, birinci başına, sonra sağ və sol çiyninə tökürsən. Suyu tökəndə bu sözləri deyirlər: onun töküb, ondan çıxarıram. Eyni şəkildə ananın da onunu belə tökürlər”.

Qırxtökmə mərasimi. Yeni doğulan körpənin “Ontökmə” mərasimindən sonra əsas ikinci mərasim isə “Qırxtökmə” mərasimidir. Bu mərasim özünəməxsus inancları, adət-ənənələrilə olduqca zəngin və diqqətçəkicidir. Belə ki, Naxçıvanda körpənin qırxının töküləcəyi gün səhər tezdən evdə quymaq hazırlanır. Başqa şirniyyatlar və yaxud müxtəlif yeməklər də hazırlana bilər. Həmin gün ana və uşaq ilk öncə paklanır. Buna bir nəfər şahidlik etməlidir, yəni ananın bu işi tək yerinə yetirməsi adət üzrə düzgün hesab edilmir. Ona kömək edəcək biri olmalıdır. İlk öncə bir qaba qırx qaşq su qoyub həmin suya qırx ədəd düyü atırlar. Körpəni

yuyundurduqdan sonra deyirlər: “Qırx qüsulu verirəm vacibən qurbətən illəllah”. Bu vaxt uşağın başına süzgəc tutulur və həmin içərisinə düyü qoyduğumuz suyu əvvəl başından ayağına, daha sonra üç dəfə sağ çiyninə, sonra isə üç dəfə sol çiyninə tökürlər. Uşağı tez aparıb bələyirlər. Bu vaxtı ana hələ paklanmadığı üçün uşağı qucağına ala və ya süd verə bilməz. Ana təmizlənilib paklandıqdan sonra ona quymaq yedizdirirlər (S5).

Ordubad bölgəsində isə körpənin qırxını belə tökürlər: “İlk öncə mövlud qüsulu verirəm vacibən qurbətən illəllah” deyirlər, 3 dəfə sağ, 3 dəfə sol çiyninə, sonra isə başından suyu tökürlər. Sonra suyu qırxlayırlar – qırx dəfə sayırlar və deyirlər: “Qırxını tökürəm vacibən qurbətən illəllah”. Yenə də sağ çiyn, sol çiyn hərəsi 3 dəfə sonda isə başına suyu töküüb çıxadırlar (S3).

Söyləyici Əkbərova Sevincin (S2) verdiyi məlumatda isə qırxlı körpəni sadəcə cümə günləri yuyundurulduğunu öyrənirik: “Qırxlı uşağı yalnız cümə günləri çimizdirirlər. Lakin qırxına qədər qüsül vermirlər. Qırxıncı günü isə kəsirə, nifas qüsullarını verib uşağın qırxını tökürlər”.

Naxçıvan bölgəsinə bənzər, lakin müəyyən fərqliliklərlə Qarabağ bölgəsində də Qırxtokmə mərasimi çox maraqlı keçirilir. Qarabağ bölgəsində bu mərasim belə icra olunurdu: “Qırxı çıxan uşağın qırx gününü keçirmək üçün ayrı qabda qırx suyu hazırlanır, içinə qırx ədəd daş qoyulur, ya da qırx ədəd arpa atırlar, qırx qüsulunu verib təmizləyirlər. Bundan sonra uşaq olur pak, üstünə kim istəsə, gələ bilərdi” (5, 368).

Söyləyici Xanlarova Günayın (S10) verdiyi məlumata görə, Füzuli bölgəsində uşağın qırxını tökəndə suya qırx kibrit çöpü sayıb atırlar. Həmin suyu uşağın başına töküüb deyirlər: “Pak olmaq üçün qırx tökürük vacibən qurbətən illəallah”. İlk öncə başdan, sağ çiyndən və sol çiyndən töküüb uşağı paklayırlar. Naxçıvan bölgəsində isə ana və körpə paklanıb təmizləndikdən sonra başqa adətlər də yerinə yetirilir. Belə ki, həmin gün yaxın qohumlar körpəni görməyə gəlirlər. Bu zaman onlar təbii ki, əli boş gəlmirlər. Müxtəlif hədiyyələr, şirniyyatlar gətirirlər. Bu hədiyyələr içində daha çox parça və uşaq üçün paltar olar. Ailə arasında yaxın qohumlara süfrə açırlar. Yemək yeyirlər, çay içirlər uşağın hədiyyəsini verib gedirlər (S5). Bu mərasim Ordubad bölgəsində də keçirilir. Mərasimin keçirildiyi gün mütləq Ordubad qayğanağı bişirərlər. Daha çox isə, çay süfrəsinə üstünlük verərlər. Qonaqlıq günü uşağı ortaya gətirmirlər, heç kəslə görüşdurmürlər. Elə ki, camaat oturur, camaat oturandan sonra uşağı gətirirlər camaatın üstünə. Qırx gün evə kim gəlsə, mütləq o uşağı gətirirlər qapıya, sonra gələn adam girir içəriyə (S3). Söyləyici Şəhla Hüseynova (S5) isə, Ordubadda belə belə bir adət olduğunu söyləmişdir: “Əvvəllər qırxı çıxan uşağı görməyə gedəndə ora mütləq yumurta aparardılar. Bununla belə yanına uşaq üçün paltar, parça, şirniyyat, süd və s. ki-

min gücü nəyə çatırdı aparardı”. Yumurta, təbiət və insanın canlanmasının simvolu hesab olunur. Yumurta bolluq-bərəkət rəmzidir. Yumurta, bir həyatı başlatmaq üçün lazım olan hər cür təchizata malik bir hüceyrədir. Yəni yaşamaq üçün, qidalanmaq üçün nə vacibdirsə bunların hamısı yumurtanın tərkibində vardır. Bol vitaminli qida məhsuludur. Elə buna görə də, zahı qadına yumurta yedirmək və pay olaraq yumurta aparılması adəti vardır.

Qırx gün boyunca yerinə yetirilən qadağalar, inanclar, adət-ənənələr.

Bildiyimiz kimi, körpə dünyaya göz açmadan öncə və sonra müxtəlif adət-ənənələr, inanclar və mərasimlər icra edilir. Bütün bunların hamısı körpəni pis auradan, ağır enerjiden, bədnəzərdən, cinlərdən və b. qorumaq, eyni zamanda sağlam, yaxşı bir insan kimi böyütmək məqsədilə həyata keçirilir. Körpə dünyaya gəldiyi gündən qırx günü tamam olana qədər həmin çağa qırxlı uşaq adlandırılır. Qırxlı uşağı bu qırx gün ərzində xüsusi qorumaq lazımdır. Belə ki, öz qədim adət-ənənələri ilə seçilən bölgələrimizdən olan Naxçıvanda qırxlı uşaqla bağlı maraqlı mərasimlər, inanclar vardır. Belə ki, Şərur rayonunda yaşayan söyləyici Mirzəyeva Elmiradan (S7) və Naxçıvan folkloru antologiyasından əldə etdiyimiz məlumatlara görə, təzə doğulan uşağı qırx gün tək qoymaq olmaz. Bunun isə əsas səbəbi cinin uşağı dəyişdirmiş olma ehtimalıdır. Eyni zamanda belə olduğuna qənaət gətirilərsə, bunun üçün el arasında müəyyən tədbirlər də görülür: “Qırxlı uşağı tək qoymazlar. Ona görə ki, cin onu öz uşağı ilə dəyişdirər. Cinin dəyişdiyi uşağa cin dəyişəyi deyilərlər. Cin dəyişəyi həmişə sısqqa qalar, nə artar, nə ağarar. Gərəh onu aparasan qəbirsandığa. Altı qəbir keçib, yeddincidə bədənini yarisınnan azını basdırasan. Əyər uşax qışqırıp ağlasa, bil ki öz uşağındı. Əyər ağlamasa, bil ki, cin dəyişəyidi. Onda gərəh gözlüyəsən ki, cin dəyişəyi ağlasın, cin də dözmüyüb gəlib öz uşağını götürsün, səninkin də özünə qaytarsın” (1, 42, 45; 8, 301).

Qarabağ bölgəsində belə bir adət var ki, uşaq anadan olanda onun yanına yumurta qoyarlar. Yumurtanın uşağı gözdən, nəzərdən qoruduğuna inanardılar. “Deyillər uşağın yanına, özü də uşax anadan olanda, yumurta qoyallar. Deyirdi ki, yumurta uşağa dəyən gözü qaytararır, ağırırq qaytarır, uşağı yüngülləşdirir” (4, s.250). Yumurtanın önəmini biz eyni zamanda ananın gücünün, enerjisinin bərpa olunmasında ona əsas qida rolunu oynadığını görürük. Belə ki, ana körpəsini dünyaya gətirən zaman onun canından can ayrılır və bütün orqanları oyanır. Bunun üçün ona hər gün yumurtadan qayğanaq edib yedizdirilər ki, bel-buxunu bərkisin. Zahı qadına on gün müddətində hər gün yumurta bişirirlər (S2).

Körpə dünyaya göz açanda onun ciftinin qaydalara əsasən basdırılması da çox əhəmiyyət kəsb edir. İnanclara görə körpənin ciftinin harada basdırılması mühüm məsələ hesab edilərdi. Buna bir növ uşağın talehinin həlli kimi də baxırdılar. Qarabağ bölgəsində bununla bağlı müxtəlif inanclar var. “Uşağın ciftini çayın kə-

narında basdırmaq, axar suya atmaq olmaz idi. Əgər atsa idin, hal anası xəbər tutub gələr və anaya zərər yetirərdi. Gül kolunun dibində basdırardıq ki, uşaq gül kimi təmiz olsun” (7, 468; 5, 368). Başqa bir inanca görə isə, cifti, yəni ananın “sonunu” təmiz yerdə, ağacın, kolun dibində basdırardılar. Basdırmasan, it-pişik yesə, o uşaq böyüyəndə yaxşı uşaq olmaz idi. Naxələf uşaq olardı” (5, s.368). Söyləyicilərin (S1; S3) dediklərindən məlum olur ki, Ordubad bölgəsində isə belə bir inanc var ki, uşağın ciftini basdırıldığı yer onun gələcəyi ilə əlaqəli olur. Yəni uşağın göbəyini daha çox ya məktəb damına atardılar, ya da məscid damına. Məktəb damına ondan ötrü atardılar ki, uşaq böyüyəndə savadlı, bilikli bir insan olsun. Məscid damına isə ona görə atardılar ki, uşaq imanlı olsun. Qırxlı uşağın göbəyi düşən kimi onu təhsil verən yerlərə atırsan ki, uşaq təhsilli, savadlı olsun.

Qırxlı uşaqla bağlı müxtəlif inanclar, qadağalar vardır ki, bunları körpəni qorumaq və onu sağlam böyütmək üçün mütləq eləmək lazımdır. Belə ki, qırxlı uşağın ovçunun içini, barmaqlarının arasını yumaq olmazmış, onlara yuxuluq deyilir, uşağın yuxusu sayılırmış. Yuduqda uşağın yuxusu qaçırmış. Təzə doğulan uşağın boynun arxasından öpməzlər, onda uşaq küsəyən olar (S4).

Qırxlı uşağın paltarlarını yuyanda onu gün ərzində qurutmaq, hava qaralmadan ipdən götürmək lazımdır. Uşağın paltarları ulduz görməməlidir. Əgər qaranlığa qalsa onda uşaq sancılanar və yuxusu qaçar. Qırxı çıxmamış uşaq narahat yatırsa, onda gedib dağlardan dovşan qığı yığıb gətirəmişlər və uşağın balıncının altına qoyarmışlar. Bu zaman uşağın yuxusu normaya düşərmiş (S3).

Naxçıvanda qırxlı uşaqla bağlı mərasimləri araşdıran zaman maraqlı inanclar diqqəti cəlb edir: “Qancıx (doğan it) balalıyır. Sənin də gəlinin zahıdır yatıb, uşağa qalmır. O gəlin durub gedir o qancığın üstünə. Onun əgər balaları öldü, sənin uşağın qalacax. Yox balaları ölmədi, səninki öləcəx, ta qalmıyacax. Həylə də olub ha, mən özüm şəxsən sınamışam” (1, 40).

Yenə də qırxlı uşağı qorumaq məqsədilə başının altına nələrə qoyulduğunu və çölə-bayıra çıxarmağın məsləhət olmadığını görürük: “Qırxlı uşağın qırxı çıxana qədər başının altına bəyaz qoyullar, eşiye çıxardanda da duz-çörək. Eyni zamanda qırx gün gərək qırxlı uşaq ulduz görmüyə, görəndə onun yuxusu az olur”. “Qırxlı uşağı axşamçağı mal-heyvan gələndə açıb bəliyəllər ki, yuxusu şirin olsun” (1, 42). Belə bir inanc var ki, qırxlı uşağın balıncının altına qayçı qoyarlar, bu cinlərdən, bəd qüvvələrdən uşağı qorumaq hesab olunur. Bunun qarşısını almaq üçün həm də körpənin geyimlərinə həmişə sancaq taxırlar. “Uşağın bələyinə iynəsancaq təxməsən şəşə uşağı vurur, uşax qərələr” (1, 43). Qırx gün uşağın dırnağını kəsmək olmazdı.

Naxçıvan bölgəsindəki inanclarla Qarabağ bölgəsindəki inanclar arasında həm fərqlilik, həm də oxşar cəhətlər çoxdur. Naxçıvanda qırxlı uşağın üstünə çi

ət gətiriləndə onun ət kimi, yəni xəstə olacağına inanırlar: Qırxlı uşaq ki gəlir evə, o evə on gün müddətində ət gətirməzlər. Deyərlər ki, uşaq onda ləm (xəstə) olar. Əgər işdi, kimsə bilmədən ət gətirərsə, görsək o uşaq ləm kimidirsə, onda uşağı atasının qıçlarının arasından keçirdərlər (S3). Eyni zamanda Naxçıvan bölgəsində əgər kimsə çiy ət gətirərsə, uşağa zərər gəlməməsi üçün tədbirlər görürlər: “Əti (çiy) qırxlı uşağın üstünə gətirəndə uşax ət kimi olur. Əgər üstə ət gətirsələr, tez bir parça ətdən kəsib uşağın üstünə tikillər” (1, 42). Bu inanc Qarabağ bölgəsində isə belədir: “Uşaxlar qırxlı olanda, qaynanam hamıya tapşırırdı ki, evə ət alanda fikirəşin, bilin ki, evdə qırxlı uşax var. Çiy əti uşağın üsdünə gətirməzlər, özü də qırxı çıxmamış uşağın üsdünə. Onda uşaxda çoxlu səpgilər əmələ gəlir. Özü də nə deyirdi, hamısı çin çıxırdı” (4, 250).

İnanclara görə körpənin doğumundan qırx gün sonra onun həyatının ikinci mərhələsi başlayır. Uşaq yeni anadan olarkən pambığı yandırır onun qarasını uşağın alına vururlar. Bu zaman uşağa göz dəymir. Bir də belə deyirlər ki, uşağın qırxı çıxmamışdan qabaq onu görməyə gələnlər uşağa ağırlıq olmasın deyə, astanadan keçərkən anasının qucağında uşağın altından keçirlər (2, 331).

Tədqiqatçı Məleykə Məmmədova “Qarabağda doğum ritualları və inancları” məqaləsində uşağın gələcəkdə necə insan olacağına dair inanclar arasında əş-yalarla bağlı inancların diqqət cəhdiyini vurğulayaraq bu əşyalar vasitəsilə uşağın gələcəkdə igid, cəsur, işgüzar, mərd, evdar və başqa bu kimi müsbət xüsusiyyətlərə sahib olacağına inanıldığını və bu inanca əsasən uşağın yan-yörəsinə, yastığının, beşiyinin altına müxtəlif əşyalar qoyulduğunu qeyd etmişdir: “Uşax dünyaya gələndə oğlan uşağının böyrünə puçax qoyallar, xənçər qoyallar ki, iyid olsun, vuran-tutan olsun, qoçu olsun. Qızın da böyrünə qayçı, iynə, sap qoyallar ki, evdar olsun, götürən-qoyan olsun” (7, 470; 3, 160).

Söyləyici (S5) deyir ki, uşaq doğulan gündən ana və körpəni qırx gün yad adamların görməyi yaxşı sayılır. Bu həm də sağlamlıq baxımından da vacib sayılır. Ana və körpəsinin immun sistemi hələ zəif olduğundan həm tez zamanda xəstələnə bilərlər, həm də evə gələn adamların ağırlıqları uşağın üzərinə tökülər. Həmin adamın ağırlığı zahı anaya, ondan isə körpəyə keçər.

Söyləyici Nəcəfova Səltənət (S9) bildirir ki, uşağı qırx gün tək qoymaq olmaz. Heç olmasa yanında bir nəfər adam olmalıdır. Uşağın başının altına bıçaq, qayçı, çörək qoyarlar ki, qorxmasın. Uşağı cinlər aparmasın deyə bunu edirlər. Cin aparan uşağa cin dəyişəyi deyirlər. Bizim kəntdə də olub belə hadisə. Uşağı aparıb yeddinci qəbirə qoyurlar, uşaq biraz yatır, ayılır. Sonra uşağı götürürlər ki, artıq uşaq düzəldi.

Söyləyici Abbasova Nailənin (S1) verdiyi məlumata görə: “Qırxlı uşağı deyərlər ki, insanların göz nəzəri kəsir. Qırxlı uşağın başının altına möhür, təsbeh,

daha sonra isə suyun içində bir yumurta qoyurlar beşiyinin altına. Yumurta göz götürür deyirlər. Ana isə həmzadlı sayılır. Onu da hərşeydən qorumaq lazımdır. Qırxlı ana qorxsa südü kəsilər, psixologiyası pozular. Qırxlı qadın və uşağın üstünə mundar, qüsulsuz adam gəlməməlidir. Qırxlı uşağın yaxasına sancaq vurulmalıdır. Cin sancaqdan qorxub qaçsın deyər”.

Qarabağ bölgəsində də oxşar adət-ənənələr, inanclar yerinə yetirilir: “Qırxlı uşağın üstünə adam gələndə uşağı çıxardırdılar çölə, sonra evə keçirərdilər və qapı ağzına dəmir atardılar ki, gələnin ağırlığı orda qalsın” (5, 368). “Bizim bir adətimiz var, qırxlı uşağın üstünə qoymurux adam gələ. Ayağa ağır adam gələndə də uşaq ağlıyır, xəstələnir, təbdən təbə düşür. Həmzət elə şeydi ki, ağac meyvə gətirən vaxdı xain ürəknən gedəndə o ağac da quruyur” (6, 289).

Əvvəllər qırxı çıxmamış uşaq yatan otağa üstündə müxtəlif dualar, gözmüncüğü, və s. olan insanların girməsinə icazə verilməzdi. İnanclara görə, uşağın üstünə üzərində hər hansı bir dua olan yad birinin gəlməsi, onun rənginin göyərməsinə və hətta ölmümünə səbəb ola bilərdi. Lakin müasir dövrümüzdə demək olar ki, hərşey dəyişib. Artıq bu adətlərə az rast gəlmək olur. Körpə doğulan kimi onun şəkillərini bütün qohum-əqraba görür. Bundan başqa körpənin doğum evindən çıxarılması üçün də xüsusi hazırlıqlar görülür. Bu zaman yaxın qohumlar, tanışlar müxtəlif hədiyyələr, gül buketləri, tort, rəngli şarlarla körpəni qarşılamağa, doğum evindən çıxarmağa gəlirlər. Video çəkilişlər edir, çoxlu şəkillər çəkdirirlər. Eyni gün hələ evdə də körpənin gəlişi münasibətilə xüsusi bayram edilir. Yəni köhnə inanclara indi demək olar ki, əvvəlki qədər diqqət yetirmirlər. Müasir analar doğumdan öncə körpəsinin otağını böyük həvəslə bəzəyir. Hər şey tam hazır vəziyyətdə olur.

Müasir dövrümüzdə hələ uşaq dünyaya gəlmədən öncə demək olar ki, körpə üçün lazım olan bütün geyimlər, araba, beşik və digər vacibli vasitələr artıq alınıb hazır qoyulur. Əvvəllər isə belə adət yox idi. Körpə doğulduqdan sonra adətə görə “qırx köynəyi”, “qırx papağı”, döşək, yorğan, beşik və s. nənə (qız anası) tərəfindən hazırlanardı. İndi isə bütün bunlar tam hazır vəziyyətdə satılır. Doğumdan öncə uşağa nəsə alınmazdı. Bunun uğursuzluq gətirəcəyinə inanardılar. Əvvəllər uşaq doğulandan onu bələkdə saxlayardılar. Söyləyici Səltənət Nəcəfovanın (S3) verdiyi məlumatdan da aydın olur ki, əvvəllər qırxlı körpənin bələnməsinə çox əhəmiyyət verirlərmiş. Belə ki, uşaq anadan olandan onu qırx gün yaxşıca bələyərlər. Uşağın əlləri, ayaqları elə bələnir ki, tərpnə bilməsin. Uşaq bələkdə olanda onun başını tez-tez sağa, sola çevirmək lazımdır – yoxsa uşağın həm boynu əyri bitər, həm də başının forması pis olar. Uşağı bəyələndə həm rahat yatır, həm ayaqları əyri olmur, həm də nevroloji baxımdan uşağın əsəbləri sakit olur. Lakin uşağın əlləri açıq yatanda o istər-istəməz əlini üzünə, başına aparır və yatdığı yer-

də diksinir, qorxur. Qırx gün uşağın dırnağı da tutulmadığı üçün onun dırnaqları üzünü cızar və uşaq həm narahat olar, həm də yuxuda qorxar. Uşağın dırnağını ilk dəfə qırxıncı günü tamam olanda kəsərlər. Və bu ilk dırnağı ya hardasa basdırarlar, ya səliqəli şəkildə haradasa saxlayarlar. Ordubadda belə adət var ki, ilk dəfə dırnağı kəsəndə körpənin ovcunun içinə pul qoyarlar. Bu pulu uşağın dayısı qoymalıdır. Dırnaq kəsildəndən sonra o pulu kasıb, imkansız birinə sədəqə kimi verirlər. Eyni zamanda qırx gün keçəndən sonra uşağa “qırx köynəyi”, “qırx papağı” kimi geyimlər geyindirirlər. İndi isə uşağı ilk gündən belə bələkdə saxlamırlar, rahat, sərbəst, yumşaq paltarlar geyindirirlər.

Bütün bölgələrimizdə müxtəlif mərasimlərimiz zəngin adət-ənənələri, inancları ilə müəyyən dəyişikliklərə məruz qalsa da, hələ də günümüzə qədər gəlib çıxmışdır. Qarabağ və Naxçıvan bölgələrimizdən topladığımız məlumatlardan da aydın olur ki, Qırxökmə mərasimi və bu qırx gün ərzində körpəni qorumaq üçün həyata keçirilən inanclar, adət-ənənələr bizim zəngin mədəniyyətimizin, folklorumuzun varlığından xəbər verir. Bu zəngin mirasın araşdırılması, yeni nəsillərə ötürülməsi və yaşadılması isə əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan folkloru antologiyası. I kitab (Naxçıvandan toplanmış folklor örnəkləri). Naxçıvan: “Əcəmi” Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2010, 512 s.
2. Azərbaycan folkloru antologiyası. XXIII kitab (Naxçıvandan toplanmış folklor örnəkləri) Bakı, Elm və təhsil nəşriyyatı, 2012, 332 s.
3. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. III kitab (Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Tərtər, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcər, Laçın və Şuşa rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı: “Elm və təhsil”, 2012, 468 s.
4. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. IV kitab (Laçın, Qubadlı, Zəngilan rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı: “Elm və təhsil”, 2013, 459 s.
5. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. VIII kitab (Kəlbəcər rayonundan toplanmış folklor örnəkləri). Bakı: Zərdabi LTD MMC, 2014, 440 s.
6. Qarabağ: folklor da bir tarixdir. IX kitab (Beyləqan, İmişli, Tərtər, Bərdə və Cəbrayıl rayonlarından toplanmış folklor örnəkləri). Bakı: “Zərdabi LTD” MMC, 2014, 401 s.
7. Məmmədova, M. *“Qarabağ folklorunda doğum ritualları və inancları”*// Ziyalı İşığında Ramazan Qafarlı – 70 Beynəlxalq İctima və Mədəni Elmlər Konfransı, 15-16 iyul 2021, Azərbaycan-Bakı. Web:www.izdas.org/ramazan-qafarli-kongresi, s 465-471.

8. Məmmədova, M. “Qarabağda inisiyasiya ritualları ilə bağlı inanclar” // Karabagh International Congress of Modern Studies in Social and Human Sciences, June 17-19, 2021, Karabagh, Azerbaijan, s. 298-306.

SÖYLƏYİCİLƏR

S1. Abbasova Nailə Paşa qızı, 1982, Naxçıvan MR, Şərur rayonu, orta təhsilli, ev xanımı.

S2. Əkbərova Sevinc Cavad qızı, 1971, Ordubad rayonu, Yuxarı Əylis kəndi, orta təhsilli, ev xanımı.

S3. Əsədova Könül Hüsəməddin qızı, 1983, Naxçıvan şəhəri, ali təhsilli, Şahbuz rayon Qeydiyyat şöbəsinin rəisi.

S4. Hüseynova Gözəl Adıgözəl qızı, 1945, Ordubad rayonu, Yuxarı Əylis kəndi, orta təhsilli, ev xanımı.

S5. Hüseynova Şəhla, Marks qızı, 1961, Ordubad rayonu, Yuxarı Əylis kəndi, orta təhsilli, ev xanımı.

S6. Mehdiyeva Afət Bayram qızı, 1966, Naxçıvan MR, Culfa rayonu, Yaycı kəndi, ali təhsilli, ev xanımı.

S7. Mirzəyeva Elmira İmran qızı, 1967, Naxçıvan MR, Şərur rayonu, Diyadin kəndi, orta təhsilli, ev xanımı.

S8. Mirzəyeva Lalə Yunis, 1963, Naxçıvan MR, Şərur rayonu, orta təhsilli, ev xanımı.

S9. Nəcəfova Səltənət Yusif qızı, 1961, Naxçıvan MR, Ordubad rayonu, Anabat kəndi, ali təhsilli, tibb bacısı.

S10. Xanlarova Günay Pənah qızı, 1988, Füzuli rayonu, orta təhsilli, ev xanımı.

